

Ivan Kovačević*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

ikovacev@f.bg.ac.rs

Fudbal i film: „Trener“*

Apstrakt: Film „Trener“ (1978), u režiji Puriše Đorđevića, prelama kroz filmsku priču mnoge događaje iz fudbalske stvarnosti tog doba sa prošlošću oličenu u ratu i logorima, suprotstavljenu ekonomskim i socijalnim prilikama vremena u kome je film sniman. Odlazak trenera velikog kluba na rad u Nemačku nalazi se između logične posledice profesionalizacije fudbala i ekonomske realnosti društva, s jedne strane, i reminiscencije na rat, nemačke logore i žrtve koje su u njima stradale, s druge strane. Rezultat fudbalske utakmice koja odlučuje o kvalifikovanju nemačkog ili jugoslovenskog kluba u finale značajnog evropskog takmičenja simboliše rezultat protoka vremena i dvadesetpetogodišnjeg posleratnog razvoja Nemačke i Jugoslavije.

Ključne reči: Film, film „Trener“, Puriša Đorđević, fudbal, rat, logor, profesionalizam u sportu, gastarbajteri

Fudbal je igra u kojoj 22 igrača trči po terenu i šutira loptu, jedan sudija pravi mnoštvo grešaka i u kojoj uvek, na kraju, pobeđuju Nemci.

Geri Lineker

Metaetnografija

Film „Trener“ (1978) snimljen je u produkciji Centralnog filmskog studija „Košutnjak“ i „Avala filma“. U trenutku snimanja filma „Trener“, odnos između Centralnog filmskog studija „Košutnjak“ i „Avala Filma“ bio je takav da je produkcijska kuća „Avala film“ bila OOUR Centralnog filmskog studija „Košutnjak“. Kampanjske kvazitransformacije, koje su svojim intenzivnim sprovođenjem stvarale iluziju promena i utisak brige o dobrobiti naroda od strane partijske vrhuške na čelu sa Titom, kao „integracija“ 1960-ih i „oourizacija“ 1970-ih uticale su i na međuodnos CFS „Košutnjak“ i „Avala Filma“, i samim tim na proces filmske proizvodnje. Ne postoje podaci koji bi govorili o tome

---

* Ovaj članak je rezultat rada na projektu „Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva“ (177035).

da su se promene administrativnog odnosa CFS „Košutnjak“ i „Avala filma“ odrazile na sam film „Trener“, pa se ta istraživanja stoga mogu prepustiti hroničarima filmske produkcije.

Film je, po sopstvenom scenariju, režirao Puriša (Mladimir) Đorđević, što ga, za analizu značenja filma, čini potpunim autorom.¹

Dva elementa metaetnografije filma kroz analizu se pokazuju značajnim, te će se ovde na njih ukazati detaljnije. To je deo podele uloga i izbor saradnika na scenariju.

Glavnu ulogu u filmu, ulogu trenera Petra, tumači Tanasije Uzunović, a Peter Karsten ulogu njegovog prethodnika na mestu trenera kluba „Orkan“. Na drugoj strani, ulogu direktora nemačkog kluba „Minhen“, u koji iz „Orkana“ prelazi Petar, tumači Aleksandar Arandelović. Ova podela u kojoj Nemač igra ulogu jugoslovenskog trenera, a Jugosloven ulogu direktora nemačkog kluba pokazaće se kao jedan od elemenata koji grade značenje filma u celini. Međutim, izbor Aleksandra Ace Arandelovića za tu ulogu ima poseban značaj. Aleksandar Arandelović, Aca Autobus, prvi je fudbaler emigrant koji je, posle prvog neuspelog pokušaja bekstva iz Jugoslavije 1947. godine, u drugom pokušaju uspeo i ostao u Trstu po završetku utakmice „Poncijana“ – „Crvena Zvezda“. Posle igranja u ekipi „Hungarija“, koju su sačinjavali mađarski emigranti, i čekanja da dobije dozvolu, Aca Arandelović je zaigrao u „Milanu“, pa „Romi“, a potom i u pariškom klubu „Rasing“. Kao emigrant, nije smeo da dođe u Jugoslaviju sve do 1963. i opšte amnestije. Sve vreme igranja u inostranstvu, u domaćoj javnosti, čak i posle 1963, nije bilo nikakvih vesti i osvrta o njemu i njegovim igrama u poznatim evropskim klubovima (Stojković 2014).

Osim toga, jednu od glavnih uloga u filmu, ulogu direktora „Orkana“ Lenke, igra Ljuba Tadić, koji je sam bio u upravi fudbalskog kluba „Crvena zvezda“ i učestvovao u dovođenju igrača u klub, o čemu će kasnije biti izneto više podataka.

Kao saradnike na scenariju, Puriša Đorđević navodi Vojina Rajinovića, Petra Radenkovića i Milovana Ćirića. Od posebnog značaja je saradnja Petra Radenkovića, poznatijeg u Jugoslaviji kao Perica Radenković, a u Nemačkoj kao Petar Radenković Radi. On je godinama bio golman minhenskog fudbalskog kluba „Minhen 1860“, koji se sa skraćenim nazivom javlja u filmu kao klub u koji je otišao trener Petar i klub sa kojim se „Orkan“ sastaje u polufinalu međunarodnog takmičenja. Drugi elementi iz biografije Perice Radenkovića imaju značaj u utvrđivanju glavne poruke filma. Radenković je jedan od fudbalera koji je u inostranstvo otišao bez dozvole jugoslovenskih vlasti i fudbalskog saveza. Zbog toga je bio kažnjen jednom godinom neigranja, koju je proveo u nižerazrednom amaterskom klubu „Formacija“ iz malog mesta Vormsa u Rajnskoj oblasti

¹ U slučajevima kada režiser režira po tuđem scenariju, pogotovo realističkim postupkom („transkripcija“), težište analize sadržaja filma se prenosi na scenario i scenaristu (Kovačević 2015).

(„VfR Wormatia 08 Worms“). Tek po izdržanoj kazni potpisao je za „Minhen 1860“, za koji je branio punih 8 godina (1962-1970). Za sve to vreme nijednom nije pozvan u državnu reprezentaciju, jer je dugo godina na snazi bila zabrana igranja u reprezentaciji fudbalera koji igraju u inostranstvu. Ni kada je ta zabrana prestala da važi 1967. godine i kada su pozvani prvi „stranci“ u reprezentaciju, Josip Skoblar i Fahrudin Jusufi, fudbaleri koji su posle Radenkovića, ali uz dozvolu Fudbalskog saveza Jugoslavije, otišli u inostranstvo, Radenković nikada nije bio pominjan u kombinaciji za državni tim. Osim u fudbalu, uspešno se ogledao i u biznisu – brendirajući šljivovicu „Radi“, golmanske rukavice i letnja odela „Radi look“ (Stojković 2014).²

Puriša Đorđević se na odjavnoj špici filma zahvaljuje jednom broju fudbalskih trenera i to (Anti) Mladiniću, (Zoranu) Miladinoviću, (Aleksandru) Atanackoviću, (Miodragu) Mindi Jovanoviću, Mirku Damjanoviću, (Vinku) Begoviću i Gojku Zecu. U analizi samog toka glavne utakmice u filmu, revanš meča u Beogradu između klubova „Orkan“ i „Minhen“, pokazaće se da je upravo jedna utakmica reprezentacije Jugoslavije pod vođstvom Ante Mladinića mogući uzor dinamike rezultata utakmice u filmu.

Etnografija

Pomoćni trener u velikom fudbalskom klubu „Orkan“ Petar (Tanasije Uzunović) vraća se u rodno mesto noseći tašnu punu para da bi sa sobom u Beograd odveo talentovanog centarfora, za koga se očekuje da ubrzo postane zvezda kluba „Orkan“. Tom prilikom odlazi na mesno groblje i stoji na očevom grobu gledajući u nadgrobni spomenik na kome piše:

Pavle Ilić
ubijen 1945
u zloglasnom nemačkom
logoru Dahau

Dovođenje igrača Ruzmarina komplikuje se jer je on već potpisao za drugi klub, „Lokomotivu“. Transfer koji vredi 10.000.000 dinara se obavlja u maniru akcionih kriminalnih filmova, gde otac Ruzmarinove devojke, koji je organizovao potpisivanje za „Lokomotivu“, kamionetom i kombijem progoni Petra koji,

² I pre Jusufija i Skoblara bio je, mada retko, moguć legalan odlazak iz zemlje u neki inostrani klub. Izuzetak je bio odlazak na studije u Švajcarsku Branislava Baneta Vukosavljevića koji je potom igrao za „Grashoppers“ i o njegovim uspesima u Švajcarskoj je pisala tadašnja sportska štampa u Beogradu uz obaveznu napomenu da je Vukosavljević „na studijama“ u Švajcarskoj (*Fudbal* od 14.1.1954.) Prvi zvanični odlazak iz zemlje je bio odlazak Bernarda Vukasa 1957. godine, a potom i Horvata, Čajkovskog i Crnkovića (Sportska kupusara).

uz pomoć policije, kolima Predsednika kluba Lenke (Ljuba Tadić) odvodi Ruzmarina i devojkicu za Beograd. U klubu, Ruzmarin potpisuje ugovor vredan 10 miliona dinara, s tim što jedan milion dobija odmah, a ostatak tokom pet godina na koliko je sklopljen ugovor.

Ubrzo Petar zauzima mesto glavnog trenera Kneza (Peter Karsten) koji, posle poraza izrežiranog od strane uprave i dela igrača, umire od infarkta. Kasnije, kada dođe do razmirica s direktorom kluba Lenkom, Petar odlučuje da ode u Nemačku i to saopštava bivšoj ženi.

Petar: Možda ću otići u Nemačku. Aleksandar mi je našao posao.

Bivša žena: Aleksandar?

Petar: Prijatelj. Jugosloven u Nemačkoj.

Bivša žena: Ja bih otišla da sam na tvom mestu.

Petar: Problem je otac. Ne znam da li bi bilo zgodno, zbog njega.

Bivša žena: Mrtvi sve praštaju. Osim toga, radi se o sportu. To je nešto drugo.

Posle upoznavanja s vlasnikom i predsednikom „Minhena” (Aca Arandelović), Petar od njega saznaje da je prva utakmica u kojoj treba da vodi ekipu, utakmica u međunarodnom takmičenju, baš sa njegovim bivšim klubom „Orkanom”. Petar se ljuti na menadžera Aleksandra (Drago Čuma) što mu to nije rekao.

Aleksandar: Imaš sreće. Dobio si „Orkan” u polufinalu.

Petar: Ti si to znao?

Aleksandar: Pa dobro, ali to sada nije važno.

Petar: Kako da nije važno. Prva utakmica za Nemce pa protiv ... Pa nisam ja, valjda, došao ovamo samo zbog utakmice sa „Orkanom”. Kaži mu da nisam očekivao da ću prvu utakmicu imati protiv mog tima, koji sam praktično ja rodio.

Petar traži od predsednika „Minhena” da ne vodi klub na prvoj utakmici koja se igra u Nemačkoj.

Aleksandar (prevodi šta kaže predsednik „Minhena”): Do utakmice ima još čitavih 10 dana.

Petar: Da sam kod vas bar mesec dana. Ovako zaista ne mogu po cenu ugovora. U Jugoslaviji će me proglasiti izdajnikom. Reći će da sam se prodao.

(...)

Petar: Zaista mi je žao, ali ja ne mogu.

Aleksandar (prevodi šta kaže predsednik „Minhena”): Evo, slušaj. Pazi. On ti kaže ovako. Utakmicu u Minhenu³ vodiće njihov stari trener. On preuzima sve obaveze i prema publici i prema štampi. Jesi li sada zadovoljan?

³ U tekstu koji izgovara Aleksandar nalazi se krupna greška. On saopštava Petru da mu predsednik „Minhena” izlazi u susret i kaže: „Utakmicu protiv ’Minhena’ vodiće njihov stari trener.” Radi se o prvoj utakmici u Minhenu jer Petar, kao trener „Minhena”, nikako ne bi mogao da vodi utakmicu „protiv Minhena”.

Pripremajući se za utakmicu u Minhenu, Lenka, predsednik „Orkana“, slušajući ranije Petrovo mišljenje da igrače treba psihološki i ideološki motivisati za utakmicu, ekipu vodi u razgledanje logora. Obraćajući se igračima, Lenka im kaže kako se moglo desiti da on 1942. godine „dođe ovde“.

Lenka: Ovo je taj Dahau. Bilo je četrdeset i hiljade, hiljade Jugoslovena. Sve su ih pobili.

Golman: Je li tu poginuo i otac Petra?

Lenka: Ovde mu je otac poginuo, a sin mu se prodao. Osvetite oca i naučite sina kako se bori za otadžbinu i „Orkan“.⁴

Utakmicu prenosi radio reporter koji sa puno patriotizma prati događaje na terenu: „Vrlo dobro, Ruzmarine, tako se igra za otadžbinu. Bravo, mladi golmane, tako se brani otadžbina.“ Rezultat prve utakmice je 2:2 i Lenka ponosno poručuje igračima „Minhena“ da „ni ne dolaze u Beograd“.

Lenkina izjava na televiziji da je Petar bio loš trener koji je gubio ili igrao nerešeno vređa Petra, koji vodi tim na posebne pripreme gde ih izlaže dimnim bombama koje ih čekaju u Beogradu na stadionu „Orkana“.

Petar: Vi u Jugoslaviji uzimate fudbal isuviše ozbiljno. Za vas je svaka utakmica prava drama. O majn got, ako izgubite utakmicu, to je tragedija kakva se opisati ne može. Zaboravljate da je fudbal igra, rasonoda.

Na konstataciju novinara da treneri i publika mnogo traže od igrača Petar kaže:

„Tužna je to priča o vašim igračima u Jugoslaviji. Tu se u skoro svakom timu nalazi jedno 17 igrača koji se dosađuju u raznim hotelima i klupskim domovima. I šta oni rade? Treniraju, igraju karte. Tu mora da ima i pedera, jer inače kako objasniti njihovu apstinenciju.“

Pred utakmicu, u razgovoru dvojice igrača sportske prognoze, jedan pita drugoga na koga je tipovao i kada mu odgovori da je tipovao na Nemce, kaže: „Protiv svoje zemlje. Mamu ti klošarsku.“ A na uzvratno pitanje odgovara da se kladio na „sva tri znaka“.

U toj utakmici, Petrov bivši klub „Orkan“ ostvaruje povoljan rezultat. To čini Petrov polazaj u „Minhenu“ nesigurnim, ali se velikom pobedom u revanšu iskupljuje i dokazuje vlasniku kluba da se njegov angažman isplati.

U početku utakmice u Beogradu, „Orkan“ vodi sa 2:0, ali „Minhen“ postiže 2 gola i rezultat je izjednačen. U produžecima nijedna ekipa nije postigla gol i o pobjedniku odlučuje izvođenje jedanaesteraca. Posle prve serije od pet jedanaesteraca rezultat je izjednačen i pristupa se pojedinačnom šutiranju penala. Ruzmarin pogađa stativu, a fudbaler „Minhena“ daje gol i „Minhen“ pobeđuje.

⁴ Kratak pregled prikazivanja logora u jugoslovenskom igranom filmu dat je u tekstu Ivana Velisavljevića (Velisavljević 2014). Pregled prikazivanja logora u stranim filmovima dat je u knjizi Danila Trbojevića (Trbojević 2014, 155-203).

Na samom kraju filma, Petar pred spomenikom ocu na kome piše: „Pavle Ilić ubijen 1945 u zloglasnom nemačkom logoru Dahau“, izgovara: „Oprosti mi.“

Fudbal, rat i logor Puriše Đorđevića

U filmu o fudbalu, rat, prikazan kroz koncentracioni logor i njegovu žrtvu, ima tri značajne sekvence. Na početku filma, kada Petar posećuje očev grob na kome je nadgrobni spomenik koji govori o njegovoj smrti u logoru Dahau, zatim u toku filma, fudbaleri „Orkana“, predvođeni predsednikom kluba Lenkom, obilaze i razgledaju muzej u logoru Dahau i komentarišu Petrovu izdaju, da bi se na samom kraju filma Petar ponovo našao na očevom grobu tražeći „oproštaj“. Scena u Dahau s naglašenom hladnoćom i vetrom, uz prizor bodljikavih žica i baraka logora, treba da prikaže sve grozote koncentracionih logora i rata.

I fudbal i logor obeležili su mladost reditelja Puriše Đorđevića. Prema njegovim kazivanjima u intervjuima i objavljenim sećanjima, fudbal je počeo da igra veoma mlad, pre Drugog svetskog rata, u fudbalskom klubu „Borac“ iz Čačka. U intervjuu *Portal*u *Novosti* 2014. godine, Đorđević kaže: „Kao đak sedmog razreda čačanske gimnazije igrao sam fudbal u podmlatku Borca i očekivalo se da vrlo brzo zaigram za prvi tim.“ (*Portal Novosti* 20.01.2014). Po izbivanju rata, Đorđević nastavlja da igra fudbal⁵ i, prema sopstvenim pričanjima, učestvuje u utakmici koju su fudbaleri iz Čačka igrali sa nemačkim vojnicima.⁶ „Politički slagali smo se sa Nemcima jer su Staljin i Hitler imali pakt o nenapadanju. Komunisti u Čačku su – piše Đorđević – sa veseljem gledali tenkove i nemačke topove. Radnički klub 'Borac' odigrao je sa Nemcima i fudbalsku utakmicu. Poredili smo ih sa tri prema jedan. Jer su Nemci igrali u vojničkim cokulama.“ (Давидовић и Тимотијевић 2003, 106). Đorđević je dalje pričao o svom fudbalskom idolu iz čačanskog „Borca“, skojevцу Aleksandru Kneževiću Patku, u čiju četvrtu je otišao i učestvovao u borbama za odbranu oslobođenog Čačka 1941. Posle ulaska Nemaca u Čačak i sloma Užičke republike, Đorđević se vraća u Čačak ali biva uhapšen. Posle puštanja iz zatvora, ponovo je 1942. godine uhapšen „zbog pevanja ruske pesme *Oči Čornije* na rođendanu druga“ (*Politika* 21.11.2013) i kao maloletan upućen je u omladinski radni logor. Kada govori o radnom logoru u Skeli kod Obrenovca, navodi veći broj svojih školskih drugova koji su tamo bili (*Politika* 21.11.2013), a on je upućen u Zavod za prinudno vaspitanje omladine u Smederevskoj Palanci. Đorđevićovo ime se nalazi na spisku pitomaca Zavoda (Nikolova 2010, 141). Prema sećanjima jednog od

⁵ Opšti uslovi igranja fudbala za vreme okupacije detaljno su opisani u člancima Dejana Zeca (Зец 2011; Зец 2014).

⁶ O kontroverzama u vezi s utakmicom sa nemačkim vojnicima koja je igrana u Čačku 1941. godine vidi Давидовић и Тимотијевић 2003; Недовић и Васовић 2006.

pitomaca zavoda Miodraga Uče Đorđevića, u njegovom okviru se odvijala živa sportska aktivnost, a fudbalski klub se smatrao jednim od najboljih u Srbiji. Fudbalski klub „Zavod“ je igrao utakmice u Šapcu, Kruševcu, Kraljevu, kao i u samoj Smederevskoj Palanci, na fudbalskom igralištu u Zavodu (Žorž 2006, 77), što potvrđuju i arhivski izvori (Nikolova 2010, 79). U fudbalskom klubu Zavoda, Đorđević je igrao levog beka (Stojanović 2013). Rasformiranjem Zavoda za prinudno vaspitanje omladine u Smederevskoj Palanci septembra 1944. godine, pitomci su se priključili vojnim formacijama, kao što su Srpske oružane snage, Srpska državna straža i druge, ili dobili jednomesečno odsustvo (Nikolova 2010, 85), čime se završava Đorđevićev boravak u Zavodu i igranje fudbala za vreme rata.

Već 1945. Đorđević nastavlja da igra fudbal u čačanskom „Borcu“. Svoju dalju fudbalsku karijeru Puriša Đorđević opisuje kao relativno uspešnu ali sa lošim završetkom: „Išlo mi je dobro. Igrao sam halfa. Na utakmici 1946, kada smo dobili Crvenu zvezdu 2:1, igrao sam baš dobro. Onda smo negde u zimu otišli u Niš i ja sam igrao katastrofalno, dao autogol i razočaran odlučio napustiti fudbal. Otišao sam u Beograd i upisao istoriju umetnosti.“ (*Portal Novosti* 20.01.2014).

Prinudni boravak u Zavodu za vreme rata, kao i celokupna fudbalska karijera Puriše Đorđevića, nisu direktno vezani za njegov film o fudbalu, za razliku od filma „Jutro“ (1967) koji tematski proizilazi iz boravka u Zavodu. U tom filmu Đorđević se bavio sudbinom Slobodanke Stefanović, jedne od komunističkih omladinki iz Zavoda, koju je nova komunistička vlast ubila pod optužbom izdaje jer je puštena iz Zavoda.⁷ I pored toga, film „Trener“ spaja dve važne tačke mladosti Puriše Đorđevića – fudbal i logor,⁸ s tim što se, za razliku od filma

⁷ O detaljima slučaja Slobodanke Stefanović i njene veze sa Slobodanom Penčićem Krcunom, njegovom ulogom i ulogom njegove sestre u streljanju Slobodanke Stefanović, pisao je novinar Dragan Vujičić u *Večernjim novostima* povodom okončanja sudskog procesa rehabilitacije, jula 2015. godine (*Večernje novosti* od 23.08.2015, 24.08.2015. i 26.08.2015). U kontaktima s porodicom Slobodanke Stefanović, koja je pokrenula proces rehabilitacije, Puriša Đorđević je otvoreno govorio o tom slučaju kao inspiraciji za svoj film.

⁸ Da li Zavod u Smederevskoj Palanci treba ili ne treba nazivati logorom, predmet je više političkih nego istorijskih kvalifikacija koje traju i u najnovije vreme. To se, npr, vidi iz političkih reakcija na održavanje izložbe Istorijskog arhiva „Veroslava Veljašević“ iz Smederevske Palanke, pod naslovom „Ni koledž, ni tamnica - vaspitni zavod u Smederevskoj Palanci od 1942-1944“. (http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/o-izlozbi-ni-koledz-ni-tamnica-ko-velica-nacizam-a-ko-ne-poznaje-istoriju_368952.html Pristupljeno 12.10.2015). Sam Puriša Đorđević je tokom više decenija na različite načine ocenjivao Zavod za prinudno vaspitanje omladine u Smederevskoj Palanci, zbog čega je istoričar Aleksandar Stojanović izjavio da postoji pet različitih verzija Đorđevićeve priče o Zavodu (Stojanović 2013).

„Jutro“, ne radi o rekonstrukciji prošlosti, već se te tematske tačke posmatraju iz perspektive savremenog trenutka u kome je sniman film.

Realnost, književnost i film

Film „Trener“ jasno referira na jedan fudbalski događaj sa početka 60-ih i na jednu knjigu sa početka 70-ih. Radi se o aferi Ostojić i knjizi Ivana Ivanovića „Crveni kralj“.

Afera Ostojić

Ulaskom fudbalskog kluba „Radnički“ iz Niša u prvu ligu 1962. godine, svoje kvalitete na jugoslovenskom nivou pokazao je fudbaler tog kluba Stevan Ostojić. Njegove igre za „Radnički“ su privukle pažnju velikih klubova koji su nastojali da ovaj fudbaler pređe kod njih. Iz tog nadmetanja, pogotovo „Crvene zvezde“ i „Partizana“, izbila je afera Ostojić. Naime, ovaj fudbaler je prvo potpisao ugovor sa „Partizanom“, a potom sa „Crvenom zvezdom“. Sporenje dva kluba oko toga „čiji je Ostojić“ punile su stranice sportske štampe i sportskih rubrika dnevnih listova. Fudbalski savez je presekao ovu aferu kažnjavajući Ostojića dužom vremenskom kaznom neigranja i presudio da će po isteku kazne igrati za „Crvenu zvezdu“.

U gradskim pričama tadašnjih fudbalskih navijača slučaj je dodatno dopunjavao dramskim elementima poput otmice, podmetanja brata koga je „pratio“ jedan klub, dok je „pravi“ Ostojić potpisivao za drugi itd. Kasnija sećanja jednog od aktera brojnih prelazaka iz kluba u klub dr Ace Obradovića omogućuju pretpostavku da je u tim gradskim pričama bilo elemenata stvarnih događaja,⁹ kao što je, npr. učešće glumca Ljube Tadića u dovođenju igrača.¹⁰ Hroničar beogradskog života Bogdan Tirnanić, u tekstu povodom smrti dr Ace Obradovića, prenosi gradsku priču o aferi Ostojić:

⁹ U obimnom nekrologu-biografiji dr Ace Obradovića, novinari Dušan Radulović i Milan Milošević navode Obradovićevu priču o sedmodnevnom sakrivanju golmana Vladimira Beare prilikom prelaska iz „Hajduka“ u „Crvenu zvezdu“, zbog straha da će UDBA ubeđivati Bearu da ostane u Splitu, kao i priču o greški kada je iz Subotice doveden pogrešan igrač istog prezimena (Radulović i Milošević 2000).

¹⁰ Autor ovog članka se seća uzbudljive verzije priče o Ostojićevom prelasku u „Crvenu zvezdu“, koju mu je o samom toku afere Ostojić pričao novinar nekadašnjeg lista „Fudbal“ i časopisa „Sport i svet“ Pavle Jovanović, u to doba poznatiji kao Paja Štos. U toj priči je značajnu ulogu imao veliki zvezdaš iz društva u „Maderi“, glumac Ljuba Tadić, čijim „mercedesom“ je Ostojić doveden u Beograd. Članak novinara Pavla Jovanovića i, posebno, njegovog intervjua sa dr Acom Obradovićem, kao inspiraciju za nastanak romana „Crveni kralj“, pominje i Ivan Ivanović (Todorović i Trkulja 2006, 110, 127).

„Najčuvenija (afera – I. K.) je bila ona sa Stevanom Ostojićem, igračem niškog „Radničkog“, na koga su pikirali i „Zvezda“ i „Partizan“, tako da je njegovo dovođenje u Beograd sasvim nalikovalo scenariju kriminalističkog filma sa višestrukim otmicama, poterama, skrivanjima, uz obilato učešće vojske i policije. Pričao mi je Ljuba Tadić, zvezdaš i maderas, kako su dr Aca, on i (mislim) jedan visoki policajac krenuli u Niš da vrbuju Ostojića vozeći zaobilaznim putevima kako bi se sakrili od komšijske konkurencije i tako je preduhitrili, no na ulazu u grad ponestade im benzina, te se, hoćeš-nećeš, zaustaviše na pumpi. Kada ih prepoznade, točilac ispusti crevo i jurnu niz ulicu urlajući u očajanju: Lele, došli da gi vode! Ostojić je završio u gepeku, odvezen u Košutnjak, gde su ga danima skrivali u onom kampu za prolazne švaleracije, i tako je „Partizan“ izvisio.” (Tirnanić 2000).

Film u mnogome prati ovu gradsku priču i prilikom dovođenja Ruzmarina u „Orkan“. Ruzmarin iz Petrovih kola, pod zaštitom policije od potere koju predvodi otac Ruzmarinove devojke, prelazi u „mercedes“ predsednika kluba Lenke, koga igra Ljuba Tadić. Film ovu dramatiku gradi na tome da je Ruzmarin prvo potpisao za drugi klub i da je ulogu u potpisivanju imao predvodnik potere, što govori da su dvostruki potpis iz afere Ostojić, ceo događaj, kao i gradske priče o njemu bili predložka delu scenarija filma „Trener“.

„Crveni kralj“ Ivana Ivanovića

Prva literarna obrada afere Ostojić nalazi se u romanu Ivana Ivanovića „Crveni kralj“. Roman je napisan 1969. godine, a objavljen 1972. godine, da bi odmah po objavljivanju bio sudski zabranjen, a autor proganjan, otpušten s posla i osuđen. U romanu se javlja sasvim direktna „imitacija“ događaja koji su vezani za prelazak Stevana Ostojića u „Crvenu zvezdu“, koja se odnosi na glavnog junaka romana Zorana Jugovića (Ivanović 2008, 166-171). Junak romana opisuje tu situaciju:

„A u novinama izlaze moje slike. Dva naša najveća kluba se otimaju oko mladog centarfora! Sve takvi naslovi. U *Politiki* piše da prelazim u *Zvezdu*, a u *Ekspresu* da ću potpisati za *Partizan*.“ (Ivanović 2008, 167)

Po Jugovića prvo dolaze predstavnici „Partizana“ i, posle cenjkanja sa „generalom Đurovićem“, Jugović pristaje na sedam miliona dinara i trosoban stan, ali potom stižu predstavnici „Crvene zvezde“: „Doktor Leka Petrović, tehniko „Crvene zvezde“, glumac Ljuba Popović i Zvezdin predsednik Lazar Satarić!“ (Ivanović, 169), koji nude veći novac za potpisivanje ugovora. Već prvi komentari u novinama su ukazivali na direktnu vezu afere Ostojić i romana (Mirković 1972). Put literarnog junaka Zorana Jugovića je nešto drugačiji i on nije prešao u „Crvenu zvezdu“, kao Stevan Ostojić, ali je, zbog dvostrukog potpisivanja ugovora, fudbalski savez kaznio i stvarnog fudbalera i junaka romana dužim

neigranjem. I pored izmenjenih imena, sasvim je jasno da Ivanović misli na dr Acu Obradovića, glumca Ljubu Tadića i Radovana Pantovića, tadašnjeg predsednika Fudbalskog kluba „Crvena zvezda“. Prema svedočenju samog pisca, prilikom potpisivanja ugovora o ekranizaciji romana verbalno ga je napao glumac Ljuba Tadić u holu niškog hotela „Ambasador“ rečima: „Ko si ti da snimaš aferu Ostojić! To ćemo mi da zabranimo!“ (Ivanović 2008, 193-194). Roman je stvarno bio zabranjen Rešenjem o trajnoj zabrani knjige, koje je doneo Okružni sud u Pančevu 28. decembra 1972. godine. Pre te zabrane 28.8.1972. „Dunav film“ iz Beograda je s Ivanom Ivanovićem sklopio ugovor o ekranizaciji romana „Crveni kralj“ (Todorović i Trkulja 2006, 92-95), a M. Vlajčić je u *Večernjim novostima* od 10. septembra 1972. godine napisao kako se „Ljuba Tadić već nudi režiseru Đurkoviću da na filmu zaigra jednu od ličnosti romana – dr Leku Petrovića“ (Todorović i Trkulja 2006, 109). Slična vest se našla i u omladinskom glasilu *Mladost*:

„Ljuba Tadić, član uprave „Crvene zvezde“ i vatreni navijač popularnog tima, koga čitaoci romana prepoznaju kao Ljubu Petrovića (...) kaže da bi se rado prihvatio neke od uloga u dramatizaciji i ekranizaciji „Crvenog kralja“. Pošto mu je u romanu dodeljeno neznatno mesto, postoji mala verovatnoća da bi prvak Jugoslovenskog dramskog pozorišta mogao igrati sebe. ‘Mogao bi tumačiti doktora Acu’, kazao nam je jedan od sagovornika u Mažestiku, ‘jer bi imao ličnog konsultanta za ulogu.’” (Todorović i Trkulja 2006, 114-115)

Bez obzira na razlike u opisivanju odnosa poznatog glumca i zvezdaša Ljube Tadića prema ekranizaciji „Crvenog kralja“, on je u filmu Puriše Đorđevića dobio ulogu koja delimično obuhvata dva lika iz Ivanovićevog romana. Druga dodirna tačka Ivanovićevog romana, afere Ostojić i filma „Trener“ sastoji se iz potpisivanja ugovora sa „Crvenom zvezdom“ i „Partizanom“, kao i dinamično prikazane „otmice“ Ruzmarina, koja veoma liči na „otmicu i skrivanje“ u aferi Ostojić i brzi transport Zorana Jugovića „mercedesom“ za Beograd, u romanu „Crveni kralj“.

Utakmica „Orkan“ – „Minhen“

Sam tok fudbalske utakmice u filmu, između nemačkog „Minhena“ i jugoslovenskog „Orkana“, ima veliki značaj za utvrđivanje značenja ovog filma. Posle povoljnog rezultata na utakmici u Minhenu (2:2), revanš u Beogradu počinje veoma povoljno za „Orkan“, jer postižu dva gola. Trener Petar, koji vodi tim iz Minhena, još kod rezultata 1:0, čini ključni potez i u igru uvodi najboljeg igrača „Minhena“, koji je, kako saopštava radio-reporter, iz „nepoznatih razloga pratio početak igre sa klupe“. Taj igrač faulira Ruzmarina u šesnaestercu i iz penala „Orkan“ povećava vodstvo na 2:0, da bi baš on nešto kasnije udar-

cem glavom smanjio rezultat na 2:1. Pred kraj meča, posle slobodnog udarca, „Minhen“ izjednačava na 2:2. Radio-reporter, u ulozi naratora, saopštava da u produžecima utakmice nije bilo golova i da timovi pristupaju izvođenju jedanaesteraca koji će odlučiti koja ekipa će se plasirati u finale evropskog kupa. Uz prikazivanje velikog broja jedanaesteraca od posebne važnosti je poslednja serija, u kojoj Ruzmarin promašuje, a nemački fudbaler daje gol, čime obezbeđuje pobedu „Minhena“.

Utakmica, prikazana u filmu dramatikom, delimično kretanjem rezultata i krajnjim ishodom, podseća na jednu utakmicu državne reprezentacije protiv Zapadne Nemačke, u polufinalu Evropskog prvenstva u fudbalu, koja je odigranu u Beogradu 17. juna 1976. godine. Tim Jugoslavije je vodio Ante Mladinić, selektor reprezentacije, potonji konsultant Puriše Đorđevića u filmu „Trener“. U toj utakmici, Jugoslavija je u prvom poluvremenu povelala sa 2:0, da bi zapadnonemački selektor u drugom poluvremenu uveo najboljeg igrača Ditera Milera koji postiže tri gola i, uz jedan gol drugog igrača, Zapadna Nemačka pobeđuje sa 4:2.

Polufinale Evropskog fudbalskog prvenstva s takvim rezultatom igrano je samo dve godine pre snimanja filma, a još dve godine pre te utakmice u Beogradu, reprezentacija Jugoslavije je i na Svetskom prvenstvu u Zapadnoj Nemačkoj, u drugoj fazi takmičenja, poražena od reprezentacije domaćina sa 2:0. Fudbalske godine neposredno pred snimanje filma davale su utisak nepobedivosti reprezentacije Zapadne Nemačke u susretima s Jugoslavijom. Na tu nepobedivost¹¹ referira i film.

Promena kao generički kontekst i značenja filma

Kontekst u kome film „Trener“ ostvaruje svoja značenja sačinjavaju protok vremena i promene koje se u tom protoku događaju. Dve vremenske tačke, koje su u filmu naznačene, jesu rat i sadašnjost (u trenutku stvaranja filma). Rat je prikazan i značenjski prisutan kroz dve scene na groblju, posebno natpisom na nadgrobnom spomeniku i sasvim direktno u sceni posete muzeju logora u Dahau i tekstom koji likovi tada izgovaraju. Prikaz rata nedvosmisleno ukazuje na ubijanje i logor kao atribut jedne strane u ratu. Druga strana i rezultati rata su podrazumevani i tek nagovešteni u napomeni predsednika „Orkana“ Lenke da se moglo desiti da se on 1942. godine nađe u Dahau. Rezultat rata i oficijelna isto-

¹¹ Utakmica slične dramatike i rezultata odigrana je 1979. godine, samo godinu dana posle snimanja filma. U okviru takmičenja „Kup UEFA“, „Crvena zvezda“ je na gostovanju u minhenskom „Bajernu“ izgubila 2:0, da bi u Beogradu vodila sa 3:0, i potom primila dva gola i ispala iz daljeg takmičenja. Ta utakmica ne može imati značaja za film završen godinu dana ranije, ali odslikava odnos zapadnonemačkog i jugoslovenskog fudbala u toj deceniji, prisutan i u realnosti i u filmu.

rija, u sredini u kojoj film nastaje, govore o pobeđenom zlu koje se najdrastičnije ogleda u koncentracionim logorima Hitlerove Nemačke. Završetkom rata zlo je pobeđeno i uspostavljen je moralno-logički red – dobro je pobeđilo zlo. Da su pobeđeni zli, a pobeđnici dobri, i da je zlo kažnjeno, svedoče Nirnberški proces i desetogodišnja okupacija Nemačke i Austrije. Kada se taj opšti moralno-logički red rezultata Drugog svetskog rata primeni na jugoslovensku pojedinačnost, dobija se osnovna premisa tumačenja istorijskih događaja iz Drugog svetskog rata – poražen je zli nemački okupator, a pobeđnici-oslobodioci su partizani (Narodno oslobodilačka vojska Jugoslavije) i sovjetska Crvena armija. Ta pobeđa je donela uspostavljanje vlasti Komunističke partije i društveno-ekonomsku transformaciju u socijalistički sistem.

Uspostavljanje socijalizma je u sportu, pa samim tim i u fudbalu, fiksiralo sistem nazvan amaterizam, u kome sportisti ne dobijaju novac za takmičarsko bavljenje sportom. S druge strane, sport je u socijalističkim zemljama postao snažno sredstvo propagande socijalizma i svaka pobeđa na međunarodnim takmičenjima tumačena je kao dokaz prednosti socijalizma nad „kapitalizmom“. Iz takvog poimanja uloge sporta i uticaja koji je SSSR sa svojim satelitima ostvarivao u međunarodnom sportu, posebno u sprezi s principima amaterizma tada prisutnim u Međunarodnom olimpijskom komitetu, uspostavljena je distinkcija amaterizam-profesionalizam, koja je obeležila sport tokom više decenija posle Drugog svetskog rata. Koristeći zabranu takmičenja profesionalnih sportista na svim velikim takmičenjima i posebno na Olimpijskim igrama, uz uspostavljanje sistema državno plaćenih sportista – „amatera“, tobože zaposlenih u vojsci ili policiji, zemlje socijalističkog lagersa su ostvarivale značajan uspeh u najvećem broju sportova „dokazujući“ superiornost socijalističkog poretka. Takav poređak se delimično odnosio i na međunarodni fudbal, gde zemlje s profesionalnim sistemom fudbala¹² nisu mogle da šalju na Olimpijadu svoje najbolje fudbalere već samo one iz nižih fudbalskih liga koje su definisane kao amaterske. Svetsko prvenstvo u fudbalu je bilo otvoreno za profesionalce, ali je svaki igrač koji igra na tom prvenstvu, bilo iz koje zemlje, bio „uprljan“ takmičenjem s profesionalcima i nije mogao da igra na narednoj olimpijadi. Uspostavljanjem evropskih kup takmičenja fudbalskih klubova, prvenstveno Kupa šampiona u kome su učestvovali prvaci svih država Evrope, započelo je razvodnjavanje čvrste distinkcije profesionalci-amateri, oličene u principu kontaminacije amatera koji odigra jednu utakmicu s profesionalcima.

Drugu karakteristiku prvog posleratnog razdoblja sačinjavalo je logorsko uređenje zemalja sa socijalističkim sistemom koje je isključivalo slobodu kretanja i zabranjivalo svako putovanje u inostranstvo. Iz te zabrane su bili izuzeti sportisti koji idu na međunarodna takmičenja, što je otvaralo mogućnost bekstva

¹² Fudbalski profesionalizam u Evropi postoji kroz ceo dvedeseti vek. U Engleskoj, profesionalizam u fudbalu je uveden 1885. godine (Skempler 2007, 195).

iz „socijalističkog raja“. Uticajem u međunarodnim asocijacijama, npr. evropskoj i svetskoj fudbalskoj federaciji, uspostavljen je sistem po kome fubaler koji pobegne i ode da igra u drugu državu ne može biti registrovan određeni vremenski period, čega su se morali pridržavati i fudbalski klubovi profesionalnih liga Zapadne Evrope. Prvo bekstvo fudbalera iz Jugoslavije bio je ostanak Aleksandra Arandelovića u Trstu 1947. godine, a među poslednjim je bekstvo državnih reprezentativaca Ante Žanetića 1961. godine, koji je ostao u Zapadnoj Nemačkoj posle utakmice koju je njegov klub „Hajduk“ tamo igrao (Gizdić 2014) i Željka Perušića 1964. godine. Već je Perušićev odlazak bio legalan što se tiče dokumenata o prelasku granice, ali sankcionisan jednom godinom neigranja usled nemanja „dozvole“ Fudbalskog saveza Jugoslavije (Židak 2010).

Sport, a posebno fudbal, prolazio je u posleratnoj Jugoslaviji kroz transformaciju sovjetskog sistema uspostavljenog neposredno posle rata. Zvanično, svi fudbaleri su bili amateri i svi oblici plaćanja bili su zabranjeni. Nastojanje klubova da ostvare uspeh u nacionalnom prvenstvu, a posle 1955. godine i u Kupu šampiona Evrope, vodilo je uspostavljanju nekog sistema koji omogućuje koncentraciju kvaliteta u „velikim“ klubovima i pravila po kojima igrač može preći iz kluba u klub. Sve do sredine 1960-ih godina svako davanje novca za prelazak iz kluba u klub je bilo zabranjeno, a prekršaji te zabrane izvor „afera“ i razotkrivanja „crnih fondova“ iz kojih je plaćan dolazak igrača. U tom periodu, novac je menjao uticaj visokih vojnih funkcionera koji su vršili pritisak na igrače koji služe vojni rok da pređu u „Partizan“. Legalizacija profesionalnog angažovanja fudbalera i plaćanja kroz plate i ugovore događala se tokom 1960-ih godina, koje zapravo predstavljaju period transformacije jugoslovenskog fudbala iz amaterizma u zvanični profesionalizam.

Na planu slobode kretanja i posedovanja pasoša za izlazak iz zemlje, Jugoslavija se tokom 1960-ih godina korenito razlikovala od logorskih režima SSSR-a i satelita. Potpuna liberalizacija kretanja i izlaska iz zemlje dovela je do odliva radne snage, formiranja gastarbajtera i, samim tim, mogućnosti da i fudbaleri odu tamo gde je otišlo milion ljudi najrazličitijih zanimanja. Fudbalski organi su pokušavali da spreče odliv fudbalera utvrđujući starosne granice za izdavanje dozvola koje su, zahvaljujući uticaju socijalističkog lagera, još uvek igrale ulogu u registraciji fudbalera za evropske klubove. U toj deceniji, proces profesionalizacije fudbala u Jugoslaviji je bio završen, dok je integracija u evropski sistem profesionalnih klubova bila na pola puta upravo zbog tih restriktivnih mera Fudbalskog saveza Jugoslavije.

Fudbalski begunci (Arandelović, Radenković, Žanetić, Perušić i mnogi drugi) do sredine 1960-ih i hiljade fudbalera koji su pratili milione radnika posle 1965. godine, odlikavaju promenu koja se dogodila na bazičnom društveno-političkom planu. Iz sovjetskog socijalizma, preko uvođenja samoupravljanja, u ekonomiju tržišta na kome posluju društvena preduzeća, od hapšenja i suđenja

uhvaćenih prilikom bekstva iz zemlje, do pasoša u rukama svakog ko ga je tražio, od tačkica i bonova u sistemu „racionisanog“ snabdevanja do ekspanzije robe široke potrošnje i potrošačkog ponašanja, izvršena je transformacija realnog društvenog života. U ekonomskom sistemu jedino je uporno zabranjivana privatna svojina ozbiljnijih sredstava za proizvodnju. Transformacija uopšte nije obuhvatala politički sistem u kome je i dalje suzbijana i proganjana svaka alternativna ideja postojeće ideologiji, i koji je obezbeđivao idolatriju nepriko-snovenog vođe, Josipa Broza.

ključ za prepoznavanje značenja filma nalazi se u odnosu rata i fudbala, s jedne strane, i pobeđe i poraza, s druge strane. Odnos rata i fudbala u samom filmu nije jednoznačan. Jedno viđenje tog odnosa sadržano je u egzaltiranoj patriotskoj retorici (Čolović 1985; Đorđević 2015) prilikom radio-prenosa fudbalske utakmice („Bravo, mladi golmane, tako se brani otadžbina!”), u zalaganju za fudbalsko poravnanje ratnih računa („Osvetite oca!”) ili u „kažnjavanju“ za izdaju nekoga ko je, kao i milion sugrađana, otišao na rad u inostranstvo („Naučite sina kako se bori za otadžbinu!”). Drugi, mirniji stav o odnosu rata i fudbala vrši eksplicitno poređenje i ironiše preterano unošenje u fudbal. Posle samo desetak dana boravka u Nemačkoj, Petar, uz karakterističnu uzrečicu („majn got“), već iskazuje tamošnji stav o tome da fudbal nije drama kako ga doživljavaju Jugosloveni nego igra i rasonoda, dok je ranije, kao trener u Jugoslaviji, fudbal smatrao supstitutom rata.¹³

Bez obzira na razlike u eksplicitno izraženim stavovima o fudbalu i ratu, ostaje poređenje nas (Jugoslovena) i njih (Nemaca) i u ratu i fudbalu. Između tog poređenja rata i fudbala stoji četvrtina veka u kojoj su uspostavljeni i transformisani odnosi zatečeni na kraju rata. Poraz Hitlerove Nemačke je rezultirao suđenjem za ratne zločine u Nirnbergu pred Međunarodnim vojnim tribunalom. Tim procesom je pravno osuđena nacistička praksa Trećeg Rajha, dok je Nemačka politički stavljena pod desetogodišnji protektorat. Formiranje Zapadne Nemačke 1949. godine i prestanak okupacije 1955. godine praćeni su značajnim ekonomskim napretkom koji je doveo do potrebe nemačke privrede za stranom radnom snagom. Italijani, Španci, Portugalci i Grci su već krajem 1950-ih dolazili na rad u Nemačku, da bi im se u prvoj polovini 1960-ih godina priključili i brojni Jugosloveni kojima je Nemačka bila zemlja zaposlenja ili veće zarade. Otvaranje granica početkom 1960-ih i masovni egzodus u Nemačku i Austriju i, nešto manje, u ostale zapadnoevropske zemlje suočio je Jugoslovene s činjenicom da pobeđena Nemačka svega 15 godina posle rata ima uspešnu i razvijenu ekonomiju, visok životni standard i daje mogućnost za zaposlenje i dobru zaradu. S druge strane, socijalizam, društveno vlasništvo i samoupravljanje stvo-

¹³ “I u sportu se ceo život svodi na borbu. Samo pogrešnu borbu. Kad nema ratova onda moramo da se praznimo kroz takve stvari.”

rili su veliki broj nezaposlenih, nizak privredni razvoj i spori porast životnog standarda. Ta razlika i jugoslovenski gastarbajteri, kao njen rezultat, eksplicitno su prisutni u filmu kroz lik Aleksandra koji je opisan kao „Jugosloven u Nemačkoj“ i koji posreduje oko Petrovog prelaska u „Minhen“, kao i kroz prikaz monumentalnog olimpijskog stadiona i TV tornja u Minhenu i ulica u Minhenu punih radnji i reklama kojima se Petar šeta za vreme prve utakmice „Minhena“ i „Orkana“. Na taj način, u filmu je prisutna transformacija odnosa prema zemljama u koje se bežalo a potom odlazilo na „privremeni“ rad, i, posebno, prema onima koji su to činili. Ranije je napomenuto da je za ulogu direktora nemačkog kluba izabran Aleksandar Arandelović, fudbaler emigrant, koji je 1947. godine pobjegao iz Jugoslavije, a da je savetnik na scenariju Petar Radenković, koji je iz Jugoslavije u Nemačku otišao bez saglasnosti Fudbalskog saveza. Njihovo učešće na filmu je svojevrsna rehabilitacija i odgovor na stav koji iznosi Lenka, fudbalski i privredni funkcioner, po kome je Petar izdajnik jer je otišao u Nemačku. Na taj način, obezvređuje se taj stav, duboko uvrežen i introjektovan, do te mere da se i sam Petar plaši da će biti proglašen za izdajnika.¹⁴ Time film indirektno i ironično postavlja pitanje da li su stotine hiljada ljudi koji su bili bez posla i otišli u Nemačku izdajnici zemlje.¹⁵

Unutar fudbalskog i opšteg sportskog sistema, film ukazuje na činjenicu da je socijalistički koncept amaterskog igranja fudbala propao i da je jugoslovenski fudbal profesionalizovan. Međutim, sistem finansiranja profesionalnog fudbala je u Jugoslaviji bio u svojoj ekonomskoj zoni,¹⁶ o čemu svedoči ucena kojom Lenka dobija finansijsku podršku za „Orkan“ od direktora banke i direktora izgradnje bolnice preteći im izbacivanjem iz upravnog odbora. Novac koji služi za transfer Ruzmarina u „Orkan“ se nosi u tašni, a njegov odlazak iz mesta prate jurnjava i pucnjava. Nasuprot tome, prednost je na strani sistema u kome menadžeri i direktori (ili vlasnici) klubova obavljaju transfere uz puno poštovanje pravnog sistema koji, eventualno, narušavaju Jugosloveni sa svojim podsistemima davanja i uzimanja. U filmu, ideološka matrica socijalizam-amaterizam u sportu, dvostruko je poražena: u samoj zemlji, bastardnim ili divljim profesionalizmom, kao i pobjedom i uspehom „Minhena“, tima koji je u potpunosti ustrojen na pravilima „kapitalizma“ i profesionalizma.

Svi zajedno, u prvi plan istaknuti fudbalski profesionalci, iza kojih se nalaze fudbalski emigranti koji su u zemljama emigracije ostvarili sportske i van-

---

¹⁴ Pre odlaska u Nemačku, Petar se dvoumi i misli da je očeva smrt problem zbog koga nije siguran da li da ode u Nemačku, na šta mu žena kaže kako „mrtvi sve praštaju“.

¹⁵ O identitetskom pitanju gastarbajtera vidi antropološko istraživanje Dragane Antonijević (Antonijević 2013).

¹⁶ Svojevrsan paradoks je što skoro četrdeset godina od filma „Trenner“ sistem finansiranja profesionalnog fudbala u Srbiji još uvek nije uspostavljen, te se javljaju afere i sudski procesi.

sportske uspehe,¹⁷ pa za njima gastarbajterska populacija neprisutna u filmu osim asocijativno, govore o porazu pobjedničke ideje Drugog svetskog rata u Jugoslaviji – o porazu socijalizma. U doba maksimalno razvijene i ispoljavane ljubavi prema Josipu Brozu i svim elementima njegovog sistema – samoupravljanju, nesvrstanosti i opštenarodnoj odbrani – film, koji je govorio o porazu amaterizma u zemlji, o shvatanju fudbala kao nastavka rata u kome se u fudbalu gubi od ratom poraženih Nemaca i, javno i skriveno, o opravdanosti odlaska iz „socijalističkog raja“, predstavlja i opis stanja neprihvatljiv tadašnjem režimu i predviđanje njegovog budućeg sloma.

Ukoliko se odnos rata i fudbala shvati tako da fudbal nije nastavak rata, mada ga mnogi doživljavaju kao njegovu zamenu, onda se film „Trener“ može rezimirati u rečenici: „Nemci, opravdano, gube ratove, ali, takođe opravdano, pobeđuju u miru“. Puriša Đorđević ovu rečenicu nije izrekao, nju nije izgovorio nijedan lik iz filma, ali se ceo film može na nju svesti.

Literatura

- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: SGC i Odeljenje za etnologiju i antropologiju.
- Čolović, Ivan. 1985. *Divlja književnost*. Beograd: Nolit.
- Давидовић, Горан и Милош Тимотијевић. 2003. *Затамњена прошлост : историја равногораца чачанског краја Књ. 1. У пламену устанка : ратна 1941. година*. Чачак – Горњи Милановац – Краљево: Међуопштински историјски архив Чачак – Народни музеј Чачак Музеј рудничко-таковског краја – Народни музеј Краљево.
- Đorđević, Ivan. 2015. *Antropolog među navijačima*. Beograd: XX vek.
- Ivanović, Ivan. 2008. *Crveni kralj*. VI dopunjeno izdanje. Beograd: Politika.
- Ivanović, Ivan. 2008. „Osuda i odbrana 'Crvenog kralja'“. U *Crveni kralj*, Ivan Ivanović, 2008. VI dopunjeno izdanje. Beograd: Politika.
- Kovačević, Ivan. 2015. Fudbal i film: *Drug pretседnik centarfor. Etnoantropološki problemi* 10 (3): 743-763.
- Mirković, Milosav. 1972. Afera Ostojić ušla u roman. *Politika ekspres*. 27. avgust 1972. U *Slučaj „Crveni kralj“*. Todorović, Dragoljub i Trkulja, Jovan (ur.), 2006. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija.
- Недовић, Радисав и Васовић Пантелија. 2006. *Затамњена истина : манипулације, обмане и преваре у књижици „Затамњена прошлост - историја равногораца чачанског краја“*. Чачак: Општински одбор СУБНОР-а и Окружни одбор СУБНОР-а.
- Николова, Маја. 2010. *Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци 1942-1944*. Beograd: Педагошки музеј.
- Skemblem, Grejam. 2007. *Sport i društvo. Istorija, moć i kultura*. Beograd: Clio.

¹⁷ Pitanje šta je više udaljilo Petra Radenkovića iz jugoslovenske javnosti – odlazak iz zemlje ili uspešnost u „kapitalističkom“ biznisu – ostaće bez odgovora.

- Todorović, Dragoljub i Trkulja, Jovan (ur.). 2006. *Slučaj „Crveni kralj“*. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija.
- Трбојевић, Данило. 2014. *Сећање на зло. Политика комеморације жртвама нацистичких и усташких логора*. Београд: Српски генеалогски центар и Музеј жртва геноцида.
- Зец, Дејан. 2011. Оаза нормалности или тужна слика стварности? Фудбал у окупираној Србији (1941–1944). *Годишњак за друштвену историју* 18 (3): 49-70.
- Зец, Дејан. 2014. Фудбал у Крушевцу и крушевачком крају за време Другог светског рата. *Жупски зборник: часопис за историјска, културолошка и природњачка истраживања Жупе* 9: 77-93.
- Жорж, Бранислав. 2006. *Завод у Смедеревској Паланци. Острво спаса или робијашница*. Београд: Бранислав А. Жорж.

Izvori

- Бане међу циришким „скакавцима“. *Фудбал* бр. 41. од 14. 01. 1954. <https://www.yumpu.com/sh/document/fullscreen/28588965/futbal-br41> Приступљено 20.10.2015
- Gizdić, Jurica. 2014. U dalekoj Australiji umro legendarni hajdukovac Ante Žanetić Luli. *Slobodna Dalmacija*. 18. 12. 2014. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Hajduk/tabid/83/articleType/ArticleView/articleId/268379/Default.aspx> Приступљено 25.10.2015.
- Koprivica, Božo. 2014 Prvi disident – Aleksandar Arandelović. *Fenomeni*. <http://fenomeni.me/prvi-disident-aleksandar-arandelovic-tema-dribling/> Приступљено 10.10.2015.
- Kovačević, Drago. 2014. Puriša Đorđević: Kod Čedomira Jovanovića osećam energiju za boljitak. *Portal Novosti* Broj 735 (20.01.2014) http://arhiva.portalnovosti.com/2014/01/_purisa-dordevic-kod-cedomira-jovanovica-osecam-energiju-za-boljitak/ Приступљено 13.10.2015.
- Đorđević, Puriša. 2013. Moji školski drugovi na fotografiji logora u Skeli. *Politika* 21. 11. 2013. <http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Moji-skolski-drugovi-na-fotografiji-logora-u-Skeli.lt.html> Приступљено 10.10.2015.
- Radulović, Dušan i Milošević, Milan. Dr Aca Obradović 1922–2000. *Vreme* br. 495. 1. jul 2000. http://www.vreme.com/arhiva_html/495/25.html Приступљено: 26.10.2015.
- Odlasci fudbalera u inostranstvo: kako je sve počelo. *Sportska kupusara*. <http://www.strategija.org/odlasci-fudbalera-u-inostranstvo-kako-je-sve-pocelo/> Приступљено 25.10.2015.
- Stojanović, Aleksandar. 2013 Predavanje o Zavodu za prinudno vaspitanje u Smederevskoj Palanci održano u Institutu za noviju istoriju postavljeno na youtube 19.03.2013. <https://www.youtube.com/watch?v=ND8n7sxmwnM> Приступљено 14.10.2015.
- Stojković, Slavko. Lopanje uz operse arije. *Večernje новости Online*. 09. jul 2014. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:500083-Loptanje-uz-operse-arije Приступљено 8.10.2015.
- Stojković, Slavko. Odiseja Ace Autobusa. *Večernje новости Online*. 08. jul 2014. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:499904-Odiseja-Ace-Autobusa Приступљено 8.10.2015.

- Stojković, Slavko. 2014. Šljivovica marke „Radi“. *Вечерње новости Online*. 12.07.2014. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:500574-Sljivovica-marke-Radi Pristupljeno 15.10.2015.
- Тирнанић, Богдан. 2000. Звездин човек из Мадере. *НИН* број.2583. 29. јун 2000. <http://www.nin.co.rs/2000-06/29/13372.html> Pristupljeno 26. 10. 2015.
- Velisavljević, Ivan. 2014. Nacistički logori u jugoslovenskom igranom filmu. *Portal Agitpop* 14.11.2014. <http://www.agitpop.me/?044B4002> Pristupljeno 14.10.2015.
- Židak, Tomislav. 2010. Zaboravljeni Perušić: U proteklih 11 godina nenamjerno je ignoriran jedan velikan. *Jutarnji list*. 08. 05. 2010. <http://www.jutarnji.hr/zaboravljeni-perusic--u-protekljih-11-godina-nenamjerno-je-ignoriran-jedan-velikan/760029/> Pristupljeno: 25.10.2015.

Ivan Kovačević

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Football and film: „The Coach“

The film „The Coach“ (*Trener*, 1978) directed by Puriša Đorđević, uses the film’s story as a prism through which many events from the reality of football in that time period as well as the past represented by the war and death camps are viewed, and contrasts this with the economic and social context of the time in which the film was made. When the titular coach of a big football club goes abroad to Germany to work, his decision is situated at the crossroads of the professionalization of football and the economic social reality on the one hand and the reminiscence about war and German death camps and their victims on the other. The results of a football match which will determine whether the German or the Yugoslav team will qualify for the final of an important European championship symbolize the results of the passage of time and the 25 year-long development of Germany and Yugoslavia after the war.

Key words: film, The Coach, Puriša Đorđević, war, death camps, professional sports, guest workers

Le foot-ball et le film : „Entraîneur“

Dans le film „Entraîneur“ (*Trener*, 1978), réalisé par Puriša Đorđević, le récit filmique relate de nombreux événements de la réalité footballistique de cette époque-là, entrecroisés avec le passé, incarné dans la guerre et les camps, opposé à des circonstances économiques et sociales du temps dans lequel le film a été fait. Le départ de l’entraîneur d’un grand club au travail en Allemagne est placé entre les conséquences de la professionnalisation du football et la réalité éco-

---

nomique de la société d'une part, et les réminiscences de la guerre, des camps allemands et des victimes qui y avaient péri, de l'autre. Le résultat du match de football décidant si c'est le club allemand ou le club yougoslave qui se qualifierait dans la finale d'une compétition européenne importante est le symbole du passage du temps et du développement de l'Allemagne et de la Yougoslavie, effectué en vingt cinq ans de l'après-guerre.

Mots clés: Film, film „Entraîneur“, Puriša Đorđević, football, guerre, camp, professionnalisme en sport, gastarbeiters

Primljeno / Received: 5.11.2015.

Prihvaćeno / Accepted: 21.11.2015.